

Проектот *Свезди на светската книжевност* е една од најзначајните цивилизациски придобивки што ќе го збогати македонскиот духовен простор и ќе овозможи пристап до колосалните дострели во развојот и креирањето на пишаниот збор.

Во колекцијата на овој монументален избор, вградени се најзначајните проблесоци на човечката мисла – капиталните дела што потекнуваат од најдалечните духовно-уметнички изворишта до најистакнатите книжевни остварувања во поново време.

Со приопштувањето на овој најсодржаен библиофилски зафат, за македонската јавност стануваат достапни врвните остварувања од светската книжевна ризница.

Министерство за култура на Република Македонија
Проект „Свезди на светската книжевност“

Стручна редакција:

Митко Маџунков, *главен редактор*

Луан Старова

Ташко Ширилов

Ефтим Клетников

Драги Михајловски

Венко Андоновски

Ратко Дуев

Проектот е целосно финансиран
од Владата на Република Македонија

Чингиз Ајтматов

И ПОДОЛГО ОД ВЕК ТРАЕ ДЕНОТ

Наслов на оригиналот
Чингиз Айтматов
И ДОЛЪШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ

© Eldar Aitmatov

© за македонското издание:
Арс Ламина – публикации
во соработка со Арс Студио

За издавачот
Тамара Јовановиќ-Нешовска
Бранка Бугариска

Превод од руски јазик
Костадин Голаков

Јазична редакција
Гордана Ацеска

Појазовор
Костадин Голаков

Корица
Кочо Фиданоски

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

821.161.1-31
821.161.1-31.09Ајтматов, Ч.

АЙТМАТОВ, Чингиз

И подолго од век трае денот / Чингиз Ајтматов ; [превод од руски јазик и поговор Костадин Голаков]. – Скопје : Арс ламина – публикации, 2016. – 398 стр. ; 20 см. – (Свезди на светската книжевност)

Превод на делото: И долъше века длится день / Чингиз Айтматов. – За ссќавањето и одговорноста: стр. [389]-398

ISBN 978-608-247-373-4 (тврд повез)

1. Ајтматов, Чингиз види Айтматов, Чингиз

а) Ајтматов, Чингиз (1928-2008) - „И подолго од век трае денот“ – Критики и толкувања

COBISS.MK-ID 100718602

ЧИНГИЗ АЛМАТОВ

И ПОДОЛГО ОД ВЕК
ТРАЕ ДЕНОТ

Арс Ламина – публикации
Скопје, 2016

ЗА СЕЌАВАЊЕТО И ОДГОВОРНОСТА

(поговор)

Што ќе се случи ако на човека не му се исполни последната желба во животот, да биде закопан на местото каде што лежат неговите предци? Дури и ако тие гробишта се дел од напишаната историја на азиската степа, која некои и не ја сметаат за вистинска историја, затоа што не е напишана на хартија. Дали за таквите луѓе рационализмот, прагматизмот, а во суштина безбожниот приод кон животните појави, кон иднината, претставува единствен начин на живот? Дали потребата да се управува и да се регулира сè: природата, човекот, наталитетот, треба да биде контролирана? Дали и душата треба да биде ставена под контрола? „Затоа што сè ќе биде предвидено во однесувањето на човекот – сите постапки, сите мисли, сите желби. Ете, да речеме, во светот сега има демографски бум, т.е. луѓето многу се размножиле, а нема со што да се хранат. Што треба да се направи? Да се намали раѓањето. Со жената ќе бидеш само кога ќе ти дадат сигнал за тоа, поаѓајќи од интересите на општеството“.

Дали таквиот човек, кој ќе се претвори во суштество без дух, кој слепо ќе ја извршува секоја заповед на својот господар, како робот, може да се смета за човек? Дали таков човек и заслужува да живее на Земјата?

Одговорот на овие прашања го дава Чингиз Ајтматов во ремек-делото *И ѿдолго од век ѿрае денот...*

Без оглед на овие филозофски прашања што се опфатени со содржината на делото, романот на почетокот не остава таков впечаток. Филозофскиот епиграф од Книгата на тагата од X век, невообичаениот почеток во кој еден стар Казах оди да го закопа својот другар на старинските гробишта се совршено неинтересен почеток за секој читател. Меѓутоа, полна со скриена сила, прецизната проза на Ајтматов постепено почнува да го обзема читателот и да му ја открива длабоката смисла на дејството, тајната меѓусебна врска на настаните, да ја изрази буквално внатрешната работа на душата на писателот, за она за кое и самиот зборува во епиграфот.

Едноставноста на сижето овозможува делото да се прочита во еден здив: работникот на распатницата Боранли-Бурани Едигеј сака да го погребете својот другар Казангап на старите гробишта Ана-Беит. И поворката, на чело со Едигеј јавнат на својата камила Каранар, почнува да се движи кон светињата на Казаците за да дознае дека вековните гробишта „подлежат на ликвидација“, затоа што таму се наоѓа космодромот од кој се лансираат ракетите од програмата „Обрач“.

Паралелно со тоа се раскажува и за еден сосема поинаков свет чиј центар се наоѓа јужно до Алеутските Острови во Тихиот Океан, еднакво оддалечен од Владивосток и Сан Франциско. Тоа е носачот на авиони „Конвенција“ – научно-стратескиот штаб на Обединетиот центар за управување со заедничката вселенска програма „Демиијург“. Овде се американскиот и советскиот паритет – космонаутите што се поврзале со вонземна цивилизација и ја напуштиле вселенската станица „Паритет“ за да го информираат човештвото за посетата на планетата Шумски Гради. Причината за тој потфат без преседан е вековната желба на човекот да открие суштества слични на себе во други светови, за да може интелигенцијата да се обедини со интелигенцијата.

При споредбата на таквите линии на сижето излегува дека авторот, наоѓајќи го совршениот свет, се загледува во него од вселенската провалија: ќе успеат ли луѓето да ги изменат своите претстави за системот на светот за да влезат во нов простор? Од друга страна, современоста следува од длабочината на исконската Природа, од позиција на патријархално гледиште на светот: ќе ги зачуваат ли луѓето традицијата и духовните вредности на предците, ќе ја зачуваат ли земјата со сета нејзина уникатност? Воведувањето на вселенската, дури и научно-фантастична сижејна линија ја усложнува композицијата на романот. Во него постојат неколку простори: станицата Боранли-Бурани, сарозеките, земјите, планетите и далечната вселена. Исто така, се спојуваат во романот и различни временски слоеви: минато, сегашноста и иднината. А центарот на нивниот пресек е човекот, поврзан и со лисицата, поврзан и со ракетата, повикан да разбере сè, да обедини, да хармонизира.

Токму тоа е главниот лик во романот Едигеј Жангелдин, Бураниот Едигеј, кој проживеал четириесет години без одмор на распатницата, борец од фронтот, вистински трудбеник, работник. „Еден од оние, врз кои, што се вели, се држи земјата... Син на своето време“, според зборовите на Ајтматов. И со него камилата Каранар, олицетворение на природата, на нејзината еднаквост со човекот. Меѓу нив, меѓу човекот и камилата, лежат митовите: преданието за гробиштата Ана-Беит, легендата за трагедијата на манкуртот, за тоа како Најман-Ана се обидува да го воскресне со својата љубов секавањето на синот-манкурт и како сега лета над степата птицата Донебај и ги повикува луѓето: „Сети се на името твое! Твојот татко е

Доненбај!..“ На ова се додава и преданието за љубовта на стариот пејач Рајмали-ага, „степскиот Гете“, спрема младата Бегимај. Легендарните настани од минатото живеат во сеќавањето на Едигеј, преплетувајќи се со денешниот ден: легендата за манкуртот со судбината на Сабиџан, преданието за златниот мекре со животот на децата на Абуталип, а легендата за љубовта на Рајмали-ага со личното доживување на Едигеј. Тие митови ѝ даваат на композицијата на романот нови чувства, го прават сличен на сказна од која е невозможно да се отргнете.

Денешниот ден во романот ја акумулирал во себе длабочината на тежината на сеќавањето, затоа што „интелигенцијата на човекот е клопче од вечноста што насобрало во себе милениуми историја и еволуција, нашето минато, сегашност и конструкцијата на иднината... Ние сме она што го паметиме и чекаме“. Затоа некако особено звучи насловот на романот – стих од песната на Б. Пастернак „Единствени денови“. Таа песна е антипод на романот по лесната тага, искреноста на чувствата, малку расцениот поглед на минатото растворено во иднината. Романот пак е трагичен, ги открива сите конфликти на современоста, бара од секого итни беспоговорни одлуки. Во таквиот наслов се состои не само за писателот важната идеја, мисла, туку и поетскиот, музикалниот карактер, лирскиот мотив кој „зрачи“ низ ткивото на велиот роман. И подолго од век се растегнува погребувањето на Казангап, денот на напрегатите размислувања на Едигеј за сложените прашања на времето и историјата. И токму во неговите спомени и размислувања на читателот му се открива идеалното однесување и животот на човекот. Животот во хармонија со природата и со самиот себе, со свое „јас“ и среќно, со јасни принципи. Основа на животите на хероите во романот станаа Сеќавањето и Совеќата. Тие луѓе се задоволни со она што го имаат и не бараат повеќе. Во суровата природа на сарозеките тие умеат да ѝ се радуваат на Природата, како кога Абуталип и децата се радуваат на дождот. Животот на семејствата на Едигеј, Казангап и Абиталип Кутибаев течат со своите страсти, надежи и тешкотии. А во тешкотиите јакне карактерот, се чистат душата и умот. А вредностите се вистинските: семејната љубов, чесниот труд, кроткиот живот. Можно е идеалните односи меѓу семејствата на распатницата да се плод на фантазијата на писателот, еден вид олицетворение на односите меѓу народите и државите. Сепак Едигеј и Укубала, Абуталип и Зарипа воопшто не се навивни луѓе. Во стремежот кон слободниот живот тие им се спротивставиле на тешкотиите на животот. Затоа семејната љубов е главната вредност. Затоа животот на распатницата личи на сплотена заедница. Во неговата основа се емпатијата и духовноста. И Едигеј во тој свет е главниот лик, поддршката и стожерот за сите. Без него не може да се замисли распатницата Боранли-Бурани, сместена во сарозеките, кои како да се создадени за да му го отежнат животот. Сепак, Едигеј наоѓа излез и во такви околности: го

закопува Казангап на ново место, а паритет-космонаутите се решаваат на свој ризик да одат во потрага по нови искуства. И космонаутите, и Едигеј, и Рајмали-ага и Абуталип, и мајката на манкуртот Најман-ана, сите тие поседуваат огромна волја за живот, имагинација, способност да дадат пример за останатите.

Сепак авторот, на крајот на романот, црта страшна слика на апокалипса – на Земјата самите луѓе ѝ ставаат обрач од ракети, правејќи од неа своевиден манкурт. Тие луѓе се без сеќавање, без сопствено искуство, и без историска иднина. Дали е тоа иднината на човештвото, романот не дава одговор. Дали генерацијата на ослободители, на луѓе со принципи, со вредности во животот (Едигеј и Казангап) ќе бидат заменети од конформисти (Сабиџан), кои не ја почитуваат историјата, кои не можат да ја препознаат високата цена на технолошкиот прогрес, кои газат преку можната алка на поврзување меѓу минатото и иднината (примерот со Абуталип Кутибаев)

Деформацијата на совеста им овозможува на луѓето да останат рамнодушни дури и кога се прекршуваат моралните принципи. Зар генерација конформисти не доаѓа да ја замени генерацијата на Едигеј и Казангап? Зар уредениот живот е неспособен да ја оформи личноста подготвена да протестира поради понижување на достоинството? Зар е тоа цената на научно-техничкиот напредок? Зар цената не е преголема? Дали е тоа напредок? Не треба стравот, ами совеста треба да ги натера луѓето да ја преземат одговорноста за она што се случува околу нив.

Секој е одговорен за времето во кое живее. Ова е една од главните идеи на романот. И преку тоа може да се насети и самата поента на писателот: добрата волја на народите ќе овозможи да се избегне крај на светот преку примерот со Едигеј.

Во XIX-XX век голема улога во животот на човештвото има научно-техничкиот напредок, но истовремено со тоа луѓето почнаа да го забележуваат неговото негативно влијание. Тоа влијание се одрази како врз состојбата на животната средина, така и врз внатрешниот свет на човекот. Во модерното време механизираната, бездушна култура постепено го голта човекот, го потчинува на себе. Сега човекот е опкружен со општество изградено врз принципи на економска корист и политичко соперништво. Во овие услови многу потешко е да се зачува претставата за вистинската вера, да се живее според заповедите на Светото писмо, според принципите на човековиот морал, да се зачува своето историско сеќавање.

Многумина писатели во своите дела ги предупредуваат луѓето за губното влијание на научно-техничкиот напредок, за неговите лоши страни. Исто е и во романот на Чингиз Торекулович Ајтматов. Главното место во неговото творештво го заема прашањето за природата, нејзината состојба, нејзиниот однос со светот на луѓето. Вселената, Степите, Океанот, не само што ја засилуваат поетската нијанса на неговата проза, придавајќи

и филозофска длабочина, туку и постојано внесува корекции во субјективните мисли на човекот за себе. Вселената е природата, универзумот е независен од волјата на човекот, тајната на човековото постоење не може да биде одгатната од човекот. А луѓето, откако ќе постигнат научно-технички напредок, кратковидо и наивно претендираат да владеат со светот. Потсетувајќи нè за краткоста, минливоста на човековото постоење во споредба со постоењето на Вселената, природата, зборувајќи за тоа дека ние, во суштина, сме само дел од светот, исто како лисицата, песот или камилата. Ајтматов ги негира лошите претензии на луѓето. Писателот не може да остане рамнодушен спрема злото кое човекот сè почесто ѝ го нанесува на природата. Односот на човекот кон природата сè почесто станува мерило за човечките чувства, личноста и општеството во целина. Во својот роман Ајтматов го поставува и прашањето не само за екологијата на природата, туку и за екологијата на душата. Зашто кога човек ги раскинува врските со природата, тој губи нешто важно и значајно во сопствениот живот – ја губи својата душа. За Ајтматов прашањето за човековата среќа, за духовната предодреденост на човекот, смислата на животот се многу важни и затоа се одразени во неговиот роман. Меѓутоа, за да се види тоа, потребно е читателот да знае да чита меѓу редови.

Романот на Ајтматов наведува на длабоки филозофски размислувања, размислувања за самиот себе и за светот што го опкружува човекот. И тие не го пуштаат човекот сè додека тој до крај не се осознае, не ги изведе соодветните заклучоци и не почне да живее според вистинските закони. Неповратноста на злото што му е нанесено на живиот свет, илузорноста на човековата победа, моралните загуби кои ги претрпуваат луѓето нанесувајќи такво зло, како и врската на човекот и вселената, врската меѓу времето и просторот се најдобро прикажани во романот *И йодолго од век шрае денеш...*

„Сети се на името твое! Твојот татко е Доненбај!“ Во романот најголем впечаток остава казахтанската легенда за манкуртот, своевиден роб што претставувал совршено оружје и алатка за неговите поробувачи. Едно номадско племе од дамнана ги пустошело земјите на другите народи, а од сите заробеници на посебен начин правело послушни робови. Со суров метод, со ставање кожа од камила врз главата на заробеникот, која потоа со текот на времето сраснувала со главата на заробеникот, човекот постепено станувал суштество што го губело сеќавањето и не можело да се сети кој е, од каде е, од каде доаѓа. Таквите робови биле најпосакуваните слуги за господарите, затоа што го немале сеќавањето или, едноставно кажано, не биле свесни за себе.

Манкуртот не се сеќавал на ништо, бил покорен и безопасен, никогаш не се обидува да бега, никогаш не се бунтувал. Единственото чувство што го имал е гладот, затоа секогаш морал да има полн желудник. А со полн

желудник немал никакви грижи и затоа сите наредби ги извршувал слепо и без поговор. Легендата завршува со тоа што манкуртот ја убива својата мајка, која го наоѓа во степата залудно обидувајќи се да му помогне да ја препознае и да се сети на своето минато. Манкуртот, несвесен за себе, не ја убива својата мајка, ами непријателот на својот полн стомак.

Легендата во романот би останала само легенда доколку не би била спомнатата операцијата „Обрач“, во која здружените советско-американски сили воспоставуваат околу Земјата заштитен обрач од ракети-роботи за да се спречи натамошен контакт со супериорна вонземна цивилизација.

Обрач околу умот на поединецот преку советската власт олицетворена во Тансикбаев и обрач околу цивилизацијата со опколувањето на планетата. Во секој момент човекот може да стане манкурт, да го заборави минатото, да не поставува прашања, да биде помирен со самиот себе, со својата судбина на несвесен роб, да мисли само на својот полн стомак.

Оттука може да се насети и авторовата импликација на колективната меморија, на сеќавањето без кое народите се осудени на постепена морална деградација и исчезнување, и опасноста од посегање по човековата индивидуалност за покорување на личноста и човештвото во целина од страна на претендентите на владеењето со светот и потребата од трпеливост без која ќе исчезне човечката цивилизација.

А како може да биде полезен еден роб (народ) во текот на својот живот ако не може да размислува и ако не знае од каде потекнува? Каква иднина и судбина го очекува целото човештво ако е составено од манкурти што размислуваат за своите мајки како за непријатели? Како се гради животот во систем во кој човекот сака да биде единственото супериорно суштество?

Колку и да се издвојува човекот од природата, колку и да се стреми да се постави себеси повисоко, да ја покаже својата надмоќ, времето и Вселената сепак ќе постават сè на своето место. Ајтматов во романот јасно сака да каже: никој никого нема да победи, никој нема да биде поштеден. Затоа, ако треба некој да се спасува, треба сите заедно. И заедно треба да се гради животот, да се создава ново општество. Зашто за што е способно едно општество, ако во него место култот на религијата се утврди култ на насилство, ако луѓето заборавиле на своите корени, на своето минато, ако ја поробиле и ја потчиниле на своите интереси природата?

Чингиз Ајтматов го повикува човекот да се сети на својата одговорност денеска. Токму денеска, затоа што утре може и да не постои. Постојењето и разурнувачката моќ на нуклеарното оружје, освојувањето на вселената за воени цели – сето тоа потсетува и предупредува за можна катастрофа на целата цивилизација. Зар уредениот живот е неспособен да ја оформи личноста подготвена да протестира поради понижување на достоинството? Зар е тоа цената на научно-техничкиот напредок? Зар цената не е преголема? Дали е тоа напредок? Бесчувствените, рамнодушни манкурти што

не се сеќаваат на родот свој – зар таквите луѓе можат да го обезбедат напредокот на човештвото? А и каков е тоа напредок? Што ќе ги задржи луѓето и ќе ги натера да се срамаат од своите неморални постапки? Сите овие прашања безмилосно ги поставува животот, и сите луѓе мораат да го најдат одговорот како што тоа го прават хероите на еден од романите на Чингиз Ајтматов.

Писателот во едно свое интервју ќе напомене дека „суштината на човековото битисување е да се земе искуството од минатото и да се живее свесно, размислувајќи за иднината и запазувајќи ги принципите на човековиот заеднички дом“. Да се зачува историското сеќавање на предците значи да не им се дозволи на рамнодушноста и на гнилоста да навлезат во нашите души, да се зачуваат оние вредности со чија помош преживеало човештвото во текот на целото свое постоење. Затоа решението на проблемите на научно-техничкиот напредок и морал се состои во хармоничен спој и развој на двете истовремено. Но за да се изгради идеално општество со висока етичка култура и висок развој на науката и техниката, човештвото треба да го изоди својот трнлив пат полн со грешки и неуспеси.

Човекот мора да биде одговорен за својот живот на Земјата, затоа што тоа е смислата на неговиот живот, според Ајтматов.

Бураниот Едигеј е еден од столбите на кои се потпира земјата. Поврзан е со својата епоха, тој е производ на своето време. Не врши одговорни функции, тој е едноставно човек и трудбеник. За писателот, човекот е важен со своите постапки, работата, затоа во романот светот е покажан преку судбината на борец од фронтот, железнички работник кој ревносно работи. Тој не е безличен, тој има своја животна патека, свои не толку едноставни оценки за минатото. Според Ајтматов, во судирот на вечното со тековното во животот на човекот се откриваат неговиот духовен свет и карактеристиките на личноста.

Животниот пат на генерацијата на Едигеј и неговиот другар Казангап е мошне тежок, затоа што морале да поминат низ многу искушенија: војната, репресиите поради лажни обвинувања, работата на железничката делница каде што возовите само поминуваат без да ја намалат брзината. Сепак, зборовите на Казангап го даваат одговорот на прашањето зошто се нашле токму таму: „За сè што се случува на земјата постои и мора да постои одговорност“.

Луѓето во романот ги обединува емпатијата, затоа младите и старите си помагаат едни на други.

А времето во романот игра голема улога: на прв поглед, сижето е едноставно: пружниот работник Едигеј сака да го закопа на старинските гробишта својот стар другар со кого многу години работел на распатницата Боранли-Бурани во сарозеките. Поворката тргнува, пристигнува на гробиштата Ана-Беит за да дознае дека светињата на Казасите „подлежи на

ликвидација“ – на местото на гробиштата ќе се гради лансирна рампа за ракети од програмата „Обрач“.

Сепак, романот е совршен приказ за спој на неколку сосем различни простори: распатницата Боранли-Бурани, космодромот, земјата, планетата, вселената. Споени се и неколку времиња: далечното минато, сегашноста и речиси фантастичната иднина. Просторот и времето постојано се преплетени и се во меѓусебна зависност.

На почетокот на делото се одвиваат три времиња: едното е идното, на космодромот Сари-Озек, сегашноста е времето на Едигеј, додека неговите мисли се пренесуваат во минатото. Но тие времиња продолжуваат да течат паралелно едно со друго, спојувајќи се во едно на крајот на романот. И секој временски слој дава можност подлабоко да се разбере и почувствува она што се случува во сегашноста и иднината.

Минатото постојано живее во спомените на Едигеј, обединувајќи ги истовремено и легендата за љубовта на стариот пејач Рајмали-ага со чувствата што ги има стариот Едигеј, и легендата за манкуртот со судбината на Сабиџан и целата планета, и случајот со златниот мекре со животот на децата на Абуталип Кутибаев. Сегашноста во романот на Ајтматов ја носи во себе длабоката тежина на сеќавањето, зашто „човечката интелигенција е живо клопче од историја и еволуција“. Иднината постепено добива димензии на Вселената, апсорбирајќи ги во себе тајните на космосот и човечкиот живот.

И самиот наслов на делото *И ѱодолго од век ѱрае денѱ...* (потсетува на делот од Библијата – „На Бога еден ден му е како илјада години и илјада години му се како еден ден) сведочи за свесното излегување на авторот и неговите херои надвор од границите на временските и просторните бариери, хронологиите на настаните преку спомените, ретроспекциите, фантастичните епизоди што помагаат да се открие внатрешната суштина на човечката душа во обидите за доаѓање до вистината и до самата смисла на постоењето.

А Вселената со нејзините неоткриени длабочини, загатките за животот надвор од Земјата, вонземната цивилизација од планетата Шумски Гради е фантастичната метафора на животот која, според Ајтматов, „овозможува да се види животот од неочекувано гледиште. Затоа и сакам сарозечките метафори на мојот роман да го потсетат човекот на неговата одговорност за судбината на нашата Земја...“

Фантастиката е составен дел од *И ѱодолго од век ѱрае денѱ...* Делото е полифонично, неговата тематика и проблематика се откриваат преку реалните слики, меѓутоа, писателот намерно (и првпат во своето творештво, како што истакнува самиот), употребува фантастично сиже кое ја одигрува клучната улога во постигнувањето на сложената идејна проблематика на романот и со самото тоа со право се смета за основач на правецот фантастичен реализам во литературата.

За своите дела, прославениот советски и киргиски писател и дипломат Чингиз Ајтматов (1928–2008) е повеќепати наградуван (со Ленинова награда во 1963 година и трипати со државната награда на СССР).

Како што е напишано на веб-страницата посветена на неговото творештво, неговите дела се преведени на повеќе од 176 јазици, издадени во 128 земји во тираж од над 100 милиони примероци. Само повеста Џамила, со која писателот се прославува во светски рамки, е издавана 37 пати на германски јазик. Според податоците на УНЕСКО, тој се смета за еден од најчитаните и најиздавани писатели на XX век.

Карактеристика на делата на Чингиз Ајтматова е тоа што тие се напишани на едноставен јазик, достапен до секој читател, но истовремено прашањата што се поставени во нив се однесуваат на општите човечки вредности и го тераат читателот да се замисли за својот став спрема животот, природата, човекот, како и за совеста и правдата.

Настаните во делата на Ајтматов се случуваат на земјата и во вселената, во планините и степата, во морето и на океанот, во животите на муслиманите и христијаните, практично се однесуваат на целиот свет.

Во своето творештво ја отфрла и осудува историската забораеност, првпат ги воведува термините манкуртизам, бездуховност, неучтивост и користољубие, зашто дефицитот на совеста е способен да доведе до најостри антиопштествени постапки.

Првите раскази на киргиски јазик ги објавува во 1952 година. Повеста Лице в лице е објавена на киргиски во јуни 1957 година, додека истата година најпознатата повест Џамила е објавена првин на француски во превод на Луј Арагон. Истата година се објавени и неговите раскази во списанието Нов свет, и излегува повеста Џамила на руски јазик, со која стекнува светска слава. Оваа повест до ден-денес е најпознатото дело на Ајтматов.

Потоа ги објавува повестите *Око на камила* (1960), *Првиоџ учийџел* (1961), *Мајчино џоле* (1963) и зборникот *Повестии на џланиниџе и сџеџиџе* (1963), за кој писателот ја добива Лениновата награда. Сите овие дела истовремено се објавуваат на руски и на киргиски јазик. Во 1965 година повеста *Првиоџ учийџел* е екранизирана, а потоа и други негови дела.

Повеста *Збоџум, Гуљсари!* (1968) му ја носи на авторот Државната награда. Романот *Белиоџ џараброод* (1970) е објавен на руски јази и се смета за едно од најпризнатите дела на Ајтматов во светот. Заедничкото дело со казашкиот автор К. Мухамеджанов *Искачување на Фуџијама* (1973) сè уште се игра на театарските сцени во Казахстан. За повеста *Раниџе џерави* (1975) писателот ја добива киргиската награда „Токтогул“. Во 1978 година е награден со Херој на социјалистичкиот труд. Во 1980 година излегува романот *И џодолџо од век џрае деноџ...* за кој Ајтматов ја добива втората Државна награда. Последно негово дело објавено во СССР е романот *Губилиџиџе* (1986).

Во постсоветско време ги издава *Белиот облак на Џинџис-кан* (1992), *Жигот на Касандра* (1994), *Сказни* (1997), *Детство во Киргизија* (1998) и *Кога паѓаат планините* (Вечната невеста) во 2006 година, што е последното дело на Ајтамгов. Во 1998 година уште еднаш е награден со звањето херој на Киргистан и прогласен за народен писател во татковината.

Од 1990 година е на местото амбасадор на СССР (од 1992 година – Амбасада на Руската Федерација) во Луксембург, од 1994 до 2006 – амбасадор на Киргизија во земјите на Бенелукс.

Умира на 10 јуни 2008 година во болница во германскиот град Нирнберг.

Косијадин Голаков